

Cultul eroilor în antichitatea romană a teritoriilor dunărene

În universul cultural heladic, concepțiile și credințele religioase ale lumii miceniene se regăsesc în relațiile patriarhale ale primilor greci indo-europeni. Dintre acestea, cultul strămoșilor care reflectă *credința aheilor micenieni în existența în plan spiritual a unei vieți după moarte*, ajunge în final la un concept metafizic superior, acela al beatitudinii oamenilor plecați din această lume. Micenienii sunt creatorii noțiunii de *Ἡρώς* = *Erou*, care desemnează o nouă ipostază a defunctului, aceea a nemuririi.

În spațiul geo-istoric al tracilor, sud și nord-dunăreni, epitetele de *erou* a fost acordat unor personaje, precum *Heroion* (*Cavalerul Trac*), simbol al celor dispăruți, ajunși la nemurire grație divinităților și asimilați acestora. Din cele 200 de monumente închinare Eroului, des-

coperite pe teritoriul României, 159 de reprezentări aparțin teritoriului istro-pontic. În acest sens, amintim statuetele antropomorfe descoperite într-o groapa rituală geto-dacică, la Cârломănești, în jud. Buzău. Idolii masculini de la Cârломănești, în special cel reprezentat „călare”, sugerează caracterul războinic al unei divinități autohtone, întâlnită iconografic în epoca Latène, încă din sec.IV a.Chr. pe piesele de la Agighiol, de la Letnița, pe paharul din argint din colecția Severeanu, ca și pe aplicile-falere din tezaurul dacic de argint de la Surcea, unde sunt asociate grifonului și motivului vegetal. Încărcătura magico-religioasă a acestor piese cu caracter funerar este fără echivoc. Suntem în fața unor credințe în nemurire a căror substanță mitică este dată, în cazul pieselor de

Thracia, se cunosc numeroase sanctuare ale Eroului. În partea de NV a Dobrogei, un astfel de sanctuar ar putea fi localizat în vecinătatea sud-estică a localității Traian, din com. Cerna, de unde provine un altar monumental al *Eroul Cavaler* (Fig. 1). Acesta este reprezentat plastic în două ipostaze: *pașnic*, dezarmat, cu calul liniștit, cu mâna ridicată în semn de binecuvântare (*benedictio Latina*); *la vânătoare*, înarmat cu lancea îndreptată de obicei asupra unui mistreț și însoțit de câine. În prima ipostază, în fața călărețului se află o prezență feminină: adorantă, preoteasă sau divinitate, în fața unui altar, cu diverși însoțitori. În cea de-a doua ipostază, călărețul se îndreaptă spre un arbore pe care este încolăcit un șarpe, sau spre altar, simboluri ale nemuririi.

Majoritatea eroilor antici sunt de origine semi-divină, și ajung la nemurire printr-o serie de isprăvi supranaturale, unul dintre aceștia fiind *Herakles* = *Hercules*. Larg răspândit în provinciile dunărene, cultul lui Hercules sintetizează numeroase aspecte ale celorlalte divinități. Hercules este „salvatorul”, „biruitorul”, protectorul ogoarelor, al meșteșugarilor, minerilor și pietrarilor, al apelor termale etc., de aici și marea lui popularitate. Divinitate legată de cultul morților, Hercules era eroul care a biruit moartea. În teritoriile geto-dacilor, se pare că și *Eroul Hercules* se identifica sincretistic cu o veche divinitate locală, căruia locuitorii îi dedicau tablete votive și statuete, la fel ca și Eroului-Cavaler. În zona Cernei din Banat, Hercules era zeu tutelar, adorat ca „*invictus*”, „*sanctus*”, „*salutiferus*”, pe numeroase piese votive.

Herodot menționează vechimea cultului acestui erou, și amintește tradiția, conform căreia Herakles ar fi fost strămoșul *agatyrșilor* din Carpați, *scytilor* din stepele nord-pontice, și *gelonilor* din Podolia. Alături de eroizarea defunctului, conținută mai ales în mesajul ideatic al acestuia, și Hercules reprezenta un simbol al nemuririi, consecință a curajului moral, a luptelor dure, a suferințelor îndurate cu curaj pentru mântuirea omenirii. El se jertfește pentru oameni, fiind ridicat de pe rug din ordinul lui Zeus, și dus în Olymp, în rândul nemuritorilor.

Fig. 1. *Eroul Cavaler la vânătoare*. Altar votiv descoperit în apropierea localității Traian, com. Cerna.

la Surcea, de prezența grifonului și a *Cavalerului* într-un cadru vegetal, asociere de elemente întâlnite în thanatologia geto-dacilor în epoca lor clasică, modificată în epoca romană, prin aceea, că locul grifonului a fost luat de șarpele păzitor al „arborelui sacru”.

Această iconografie a fost transmisă apoi, prin filieră elenă, iconografiei *Eroului Cavaler* din epoca romană. De simbolistica acestei divinități, încă insuficient cunoscută, se leagă cultul străbunilor, al „sufletelor nemuritoare”, conținut cultural perpetuat până târziu, în epoca romană. Calul, ca simbol al imortalității, evocă apoteoza și eroizarea defunctului. La sud de Dunăre, în

Hera îl primește în lăcașul zeilor, căsătorindu-l cu fiica ei, Hebe, zeița veșnicei tinereți. Eroul devine nemuritor, drept răsplată pentru vitejia, curajul și nedreptățile îndurate pe pământ. Prototipul statuar cel mai răspândit în lumea romană, îl prezintă pe Hercules nud, cu blana leului din Nemea aruncată pe unul din umeri, în atitudine de repaos, cu un picior ușor avansat, ținând într-o mână mere, în cealaltă, lăsată în jos, pe lângă corp, măciuca. În acest sens, în iconografia Eroului, de cele mai multe ori întâlnim simbolul nemuririi, respectiv merele de aur din *Grădina Hesperidelor*, pe care acesta le ține într-una din palme.

Alte divinități arhaice, care se înscriu în rândul eroilor civilizatori, într-un trecut primordial, au contribuit la evoluția civilizației omenești, învățându-i pe oameni reguli de viață, de muncă și de comportament. Printre ele se numără și *Silvanus*. Zeu arhaic în mitologia romană, *Silvanus* era o divinitate agrestă, a pământurilor necultivate. Pădurea a fost cadrul viu în care, într-un trecut primordial, s-au desfășurat acțiunile acestui personaj mitic, erou eliberator. Tema pădurii, în majoritatea civilizațiilor antice, era încorporată gândirii mitice. Cei mai fervenți adoratori ai lui *Silvanus* au fost locuitorii ținuturilor rurale. Aceștia i-au asimilat sincretistic personaje divine locale, i-au impus o înfățișare asemănătoare lor, de țăran îmbrăcat cu tunică și mantie închisă la gât, cu bonetă pe cap, purtând în mână cosul de pădurar (*falx silvatica*) – vezi Fig.3(14). Trei altare votive descoperite în zona centrală a Dobrogei, la Ulmetum și Neatârnarea, atestă existența a două colegii de închinători ai lui *Silvanus* în aceste locuri, în secolele II și III p.Chr.

Se pare că adorarea lui *Silvanus* se făcea în locuri consacrate, în jurul unor altare plasate în

Fig. 2. Statuetă de marmură, reprezentându-l pe Hercules, descoperită în așezarea dela Telița-Amza

aer liber, în crânguri și dumbrăvi. În Dacia, existența unor locuri de cult, destinate lui *Silvanus* în mediul rural, este documentată arheologic și epigrafic: crânguri sacre, propuse pe Valea Sângeorgiului, și un *lucus* descoperit la Alburnus Maior. În Dobrogea, astfel de locuri, destinate cultului lui *Silvanus*, le bănuim în crângul din vecinătatea de vest a localității Telița, în punctul *Hogea* de pe *Valea Morilor*, (unde, peste un secol și jumătate, se puneau bazele unui complex meșteșugăresc), în podișul Casimcei, la Neatârnarea, și-n apropierea Dunării, la Ulmetum, unde existau și colegii de închinători - vezi Fig.3(13).

Monumente votive, legate de cultul lui *Silvanus*, erau produse în ateliere locale, aflate pe proprietățile funciare din zonă, pentru a fi așezate în astfel de locuri consacrate.

Asimilat cu *Faunus*, la fel de veche divinitate italică a animalelor, *Silvanus* era invocat ca protector al vegetației sălbatice, mai ales al dumbrăvilor și pădurilor, mai târziu, al grădinilor și al vegetației. Ca și în cazul celorlalți eroi, *Silvanus* a cunoscut o largă răspândire în întreaga lume romană, fiindu-i asimilate sincretistic numeroase divinități locale, și nu numai. Pe *Valea Morilor*, această divinitate este reprezentată sincretistic și din punct de vedere iconografic. Avem de-a face cu un aspect particular de *sincretism mitologic*, fenomen în urma căruia, *Silvanus*, divinitate arhaică agrestă, de origine italică, răspândită în mediul rural nord-dobrogean, asimilează, la începutul epocii romane târzii, conceptual și iconografic, atribuții ale unor divinități arhaice nord-pontice și grecești.

Mircea Eliade evidențiază faptul că o trăsătură caracteristică a *Eroilor* este moartea lor. Speranțele populației rurale legate de regenerarea periodică a vegetației aveau în vedere triumful Eroilor, și se poate vedea cel mai bine acest fenomen în cultul lui *Dionysos*.

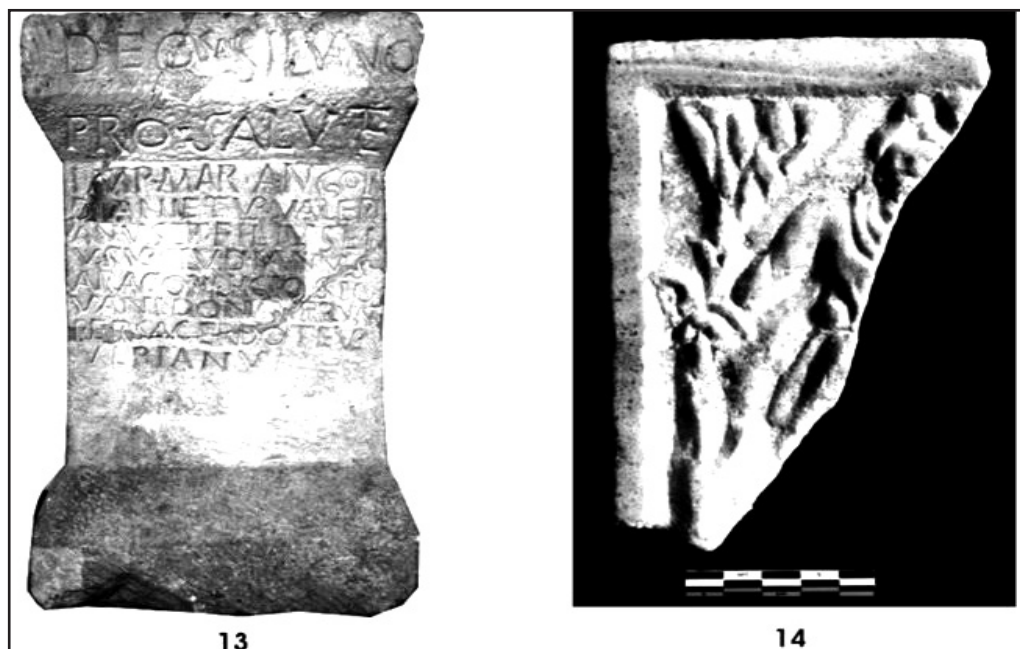

Fig. 3. Piese votive dedicate lui *Silvanus*: (13) altar din calcar din podișul Casimcei, de la Neatârnarea pus de un colegiu de închinători; (14) fragment de tabletă de marmură, cu imaginea divinității, descoperit la Revărsarea, în vecinătatea vestică a orașului Isaccea.

Dintre toate divinitățile, Dionysos era, în același timp *eroul* întors de pe tărâmul morților și *zeul* fertilității, al renașterii lumii vegetale, al regenerării periodice a lumii. Prin excelență, personificare a veșnicei reînnoiri a naturii și a permanentei regenerări a vegetației, cum apare și în poemele homerice, Dionysos – în același timp zeu și ființă muritoare care a învins moartea, a fost o divinitate a fecundității și fertilității, unic prin complexitatea atributelor sale, în tot panteonul greco-roman.

Numeroasele sale epifanii, însoțite de miracole, l-au făcut extrem de popular, mai ales în lumea elenistică și apoi în cea romană. Dionysos, simboliza viața eternă, ceea ce Mircea Eliade, definea *l'éternel retour*. *Iedera*, ca ornament obișnuit al toiagului divin, era integrată „simbolismului vieții și veșnicei întoarceri...., exprimând nemurirea sufletului”, iar *vița-de-vie* - „simbolul imortalității”.

Simbolismul religios relevant în iconografia acestor divinități (și este important să urmărim cadrul natural în care sunt plasate iconografic acțiunile *eroilor*) reprezintă un aspect particular al credințelor religioase despre viață și moarte ale populațiilor rurale romane din teritoriile dunărene, pentru care moartea echivala cu o nouă zămislire.

Fig.4. Dionysos – tabletă votivă provenită de la Făgărașu Nou

Fig. 5. Tabletă votivă din calcar, descoperită la Callatis, cu trei divinități asociate: Eroul Cavaler – Hermes – Dionysos.

Perpetuarea cultelor păgâne ale *Eroilor* în mediul tradiționalist al romanității rurale reprezintă dovada intensității procesului de romanizare a populației autohtone. Cinstirea *Eroilor*, identificați sincretistic cu vechi divinități locale populare, reprezintă un fenomen ce se reflectă în numărul impresionant de piese votive, plăcuțe și statuete, descoperite în teritoriile moesice. Vechilor credințe ale geto-dacilor, legate de cultul străbunilor, al sufletelor nemuritoare, li s-a adăugat în epoca romană conceptul religios al mântuirii.

Acest concept a contribuit la intensificarea ceremoniilor destinate cultului morților, și-n acest sens, cinstirea defuncțiilor eroizați, cu prilejul *Rosaliilor*, a „sărbătorii trandafirilor”, sărbătoare de origine italică care avea loc la sfârșitul lunii mai și începutul lunii iunie, se bucura în ținutul istro-pontic de o largă popularitate. V. Pârvan, marele magistrul al arheologiei românești, remarcă cum „concepția greco-romană-thracă despre moarte, așa cum se exprima în sărbătoarea Rosaliilor, răspunzând deplin modestului ideal popular despre viața de după moarte, a rămas biruitoare chiar asupra creștinismului”.

Perpetuarea cultelor păgâne ale *Eroilor* în mediul tradiționalist al romanității rurale reprezintă dovada intensității procesului de romanizare a populației autohtone. Cinstirea *Eroilor*, identificați sincretistic cu vechi divinități locale populare, reprezintă un fenomen ce se reflectă în numărul impresionant de piese votive, plăcuțe și statuete, descoperite în teritoriile moesice. Vechilor credințe ale geto-dacilor, legate de cultul străbunilor, al sufletelor nemuritoare, li s-a adăugat în epoca romană conceptul religios al mântuirii.

În condițiile pătrunderii timpurii a ideilor paleocreștine, noile concepții eschatologice și soteriologice au pregătit însă, comunitatea rustică pentru marele salt în spiritualitatea creștină a sec. al IV-lea p.Chr. Am putea adăuga că, la începuturile creștinismului, și cultul martirilor s-a greșit pe vechile credințe ale populației romanizate din teritoriile dunărene, legate de sacrificiile pe care ființa umană trebuie să le îndure eroic pentru a căpăta nemurirea, și-n acest sens jertfa lor trebuie în mod necesar să folosească celorlalți semeni. În concepția creștină, relicvele martirice încorporau sacrul, deoarece martirii realizau transcenderea condiției umane.

Descoperirile arheologice dovedesc că venerarea *Eroilor*, în ipostaza de protectori, ocrotitori și mântuitori, a continuat în lumea satelor, cel puțin în primul secol al epocii romane târzii. Caracterul soteriologic al cultelor respective, constând în mântuire și nemurire, le-a menținut o vreme foarte îndelungată, fenomen relevant și în alte teritorii ale fostului Imperiu roman.

Înlocuirea treptată a cultelor și credințelor păgâne și victoria creștinismului sunt fenomene ale aceluiași proces dialectic, noua religie rămânând tributară credințelor religioase străvechi, adânc înrădăcinate în spiritualitatea comunităților rurale, și nu numai. În cadrul acestui proces de lungă durată, credința în nemurire și veșnica nevoie de mântuire și de ocrotire a vieții oamenilor și a căminelor lor, manifestată sincretistic în *cultul Eroilor*, s-a încorporat organic celei mai umane și mai profunde credințe în mântuire și nemurire – în religia creștină.